

Фінансавыя сродкі Віленскага ўніверсітэта ў асноўным складалі даходы з маенткаў, якія былі падараваны ўніверсітэту магнатамі Вялікага княства літоўскага. У сярэдзіне XVII ст. ўніверсітэту належылі толькі буйных 11 маенткаў, 20 тыс. гектараў зямлі і некалькі тысяч прыгонных сялян. Акрамя таго, шмат феадалаў ахвяравалі грошы на ўтрыманне асобных кафедраў, студэнцкага інтэрната. У 1761 г. сродкі ўніверсітэта складалі вялікую для таго часу суму — 50 тыс. польскіх злотых. Грошы былі немалыя, але кіраўніцтва ўніверсітэта ўвесь час скардзілася на іх недахоп.

Лекцыі былі асноўным відам вучэбных заняткаў. Падручнікаў было мала, а па некаторых курсах яны амаль поўнасьцю адсутнічалі, таму канспекты лекцый студэнты пісалі пад дыктоўку і поўнасьцю іх завучвалі. Заняткі пачыналіся ў 7 гадзін раніцы і працягваліся да 15 гадзін. Пасля 15 гадзін — паўтор праслуханых лекцый. Лекцыі адбываліся і па нядзелях. Працоўны дзень студэнтаў працягваўся 13 гадзін з перапынкамі на сьнеданне, абед і вячэру. Шмат часу надавалася малітвам, абавязковымі лічыліся танцы. Пасля вячэры — арганізаваная прагулка. Адыход да сна — паміж 22-й і 23-й гадзінамі вечара. Пад'ём — у 6 гадзін раніцы.

Акрамя лекцый былі і дыспуты, якія праводзіліся, як правіла, па суботах. Два разы ў год — экзамены. Заклучнай формай праверкі ведаў была т.зв. "абарона тэзісаў", па-сучаснаму абарона дыплама.

У 1586 г. ва ўніверсітэце было 700 студэнтаў, а ў 1803 г. — каля 300. На лекцыях дазвалялі прысутнічаць курсантам кадзецкага вучылішча і афіцэрам. У цэлым на момант закрыцця Віленскага ўніверсітэта каля 80 % студэнтаў былі ўраджэнцы Беларусі. Ураджэнцаў этнаграфічнай Літвы, якія называлі сябе "жамойцічамі", было вельмі і вельмі мала (2. ст. 89). Усяго ў 1831 г. студэнтаў налічвалася 1831 чалавек, у той час як у Маскоўскай ўніверсітэце толькі 734 (2. Ст. 89). Большасць студэнтаў былі т.зв. "своекоштныя", але частка ўтрымлівалася за казённы кошт.

М.І.БАЖКОВА

АБ ФАРМІРАВАННІ І РАЗВІЦЦІ БЕЛАРУСКАЙ ПАЛІТЭКАНАМІЧНАЙ ТЭРМІНАЛОГІІ

Вырашэнне важнейшых народна-гаспадарчых задач патрабуе актывізацыі эканамічных навук, што немагчыма без такога дасканалага інструмента пазнання, якім з'яўляецца тэрміналогія. Узнікненне і станаўленне сістэмы палітэканамічнай тэрміналогіі — адна з праяў развіцця палітэканоміі як навукі.

Развіццё беларускай палітэканамічнай тэрміналогіі абумоўлена як грамадска-эканамічнымі, так і моўнымі фактарамі. Беларуская палітэканамічная тэрміналогія развіваецца ў цеснай узаемасувязі з развіццём іншых нацыянальных тэрміналогій, перш за ўсё рускай і ўкраінскай.

Фарміраванне і развіццё беларускай палітэканамічнай тэрміналогіі адбывалася ў рэчывы агульнага развіцця і ўдасканалення лексічнага складу

Марына Іванайна БАЖКОВА, выкладчык кафедры беларускай і рускай моў БДЭУ.

беларускай літаратурнай мовы. Змены ў эканамічным жыцці грамадства, развіццё палітэканамічных тэрмінаў, самаўтварэнне і вызначэцца законамі развіцця беларускай мовы. Станаўленне беларускай палітэканамічнай тэрміналогіі немагчыма прааналізаваць без уліку як экстралінгвістычных фактараў, што былі выкліканы эпохай капіталістычнай фармацыі, так і значэння ў гэтым працэсе перакладаў на беларускую мову марксісцкай літаратуры, паколькі ў аснове беларускай палітэканамічнай тэрміналогіі, як і ў палітэканамічнай тэрміналогіі іншых усходнеславянскіх моў, ляжыць грунтоўна прадуманая тэрміналогія "Капіталу" К.Маркса.

Пачаткам фарміравання беларускай палітэканамічнай тэрміналогіі можна лічыць 60-я XIX ст., калі пасля рэформы 1861 г. Расійская імперыя ўключаецца ў сістэму капіталістычнай вытворчасці. Адначасова пачынае фарміравацца сацыяльна-эканамічная думка, актывізуецца рэвалюцыйна-дэмакратычны рух, распаўсюджваюцца марксісцкія ідэі. Менавіта ў гэты час пачынаюць з'яўляцца публіцыстычныя выданні, у прыватнасці "Мужыцкая праўда" К.Каліноўскага (1862—1865 гг.), арыгінальная літаратура, пераклады ўрыўкаў марксісцкай літаратуры, у якіх грамадска-палітычная лексіка беларускай мовы ўжо пачынае набываць выразнае тэрміналагічнае значэнне: *акцыз, рабочы, налог, податкі, чыны, расходы і выдаткі, тавар, панычына, выкуп, казна* і інш.¹

У пачатку XX ст. у беларускай мове склалася дастаткова шматлікая група тэрмінаў для выражэння вытворчых і таварна-грашовых адносін капіталістычнай фармацыі: *прадукцыя, рэсурсы, акцыянерны, ашчадны, абарачываецца, сіндзікат, манополія* і інш. Даволі значная колькасць палітэканамічных тэрмінаў у дакастрычніцкі час была зменшана ў газетах "Наша доля" (1906 г.) і "Наша ніва" (1906—1915 гг.). Так, на іх старонках хоць і не ў значнай ступені, але дастаткова шырока прадстаўлены тэрміны, якія абазначаюць працэс далейшага развіцця капіталізму ва ўсіх сферах грамадскага жыцця беларускага народа: *вартасць, капітал, выдаткі, арэнда, заробаткі, казна, землеўладзельцы, банкруцтва, прадзводства* і інш.²

І хоць цэласная сістэма палітэханічных тэрмінаў у дакастрычніцкі час не была выпрацавана, усё ж, нягледзячы на надзвычай неспрыяльныя ўмовы фарміравання, беларуская палітэканамічная тэрміналогія, адлюстроўваючы эканамічную думку беларускага народа, выпрацавала ўстойлівую базу і тым самым зрабіла магчымым у савецкі час далейшае развіццё названай тэрміналогіі.

Палітэканамічная тэрміналогія як сістэма склалася толькі пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі. Рашаючую ролю ў пераўтварэнні палітэканамічных тэрмінаў у цэльную сістэму адыграла работа тэрміналагічных камісій. У 1921 г. была створана Навукова-тэрміналагічная камісія пры Навукова-літаратурным адзеле Народнага камісарыята асветы Беларусі. Ёй было даручана выпрацаваць тэрміналогію па ўсіх дысцыплінах, што вывучаліся ў сярэдняй школе. За кароткі перыяд (1922—1930 гг.) было выдадзена 24 выпускі "Беларускай навуковай тэрміналогіі" па розных галінах ведаў. Найбольш поўна палітэканамічная тэрміналогія перыяду яе станаўлення прадстаўлена ў руска-беларускім слоўніку тэрміналогіі грамадазнаўства.³ У ім зафіксаваліся многія палітэканамічныя тэрміны, што дайшлі да нашага часу: *акцыянернае таварыства, банк, банкруцтва, рынак, зямельная рэнта, монополізацыя, вытворчыя адносіны, прадукцыйнасць* і інш.

У працэсе станаўлення пэўнай тэрміналагічнай сістэмы нельга пазбегнуць дублетнасці тэрмінаў. Гэтая з'ява, якая выражаецца ў існаванні

¹ Соотношение интернационального и национального в общественно-политической терминологии восточнославянских языков / Под ред. Т.И.Панько. Львов, 1984. С. 82.

² Тамсама. С. 84.

³ Беларуская навуковая тэрміналогія. Грамадазнаўства. Вып. 11. Менск, 1927.

дублетаў-тэрмінаў, адзін з якіх інтэрнацыянальнага характару, а другі ўтвораны на нацыянальнай глебе, адлюстравана ў вышэйназваным слоўніку: *перапрадукцыя* — *перавытворчасць*, *прадукцыйныя сілы* — *вытворчыя сілы*, *прадукцыйная праца* — *вытворчая праца*, *эмісія* — *выпуск*, *коопэрацыя* — *суполка* і інш. Некаторыя з гэтых тэрмінаў выйшлі з ужытку ў выніку "канкурэнтнай барацьбы" паміж двума тэрмінамі, некаторыя былі заменены тэрмінамі інтэрнацыянальнага характару. Такое паступовае выцясненне двух паралельных тэрмінаў адным інтэрнацыянальным эквівалентам для перадачы аднаго і таго ж паняцця вяло да нармалізацыі і уніфікацыі тэрміналогіі.

Вялікі тэрміналагічны матэрыял, распрацаваны Навукова-тэрміналагічнай камісіяй, дазволіў у сярэдзіне 30-х гг. распачаць падрыхтоўку Беларускай Савецкай Энцыклапедыі. Толькі на працягу 1935 г. было падрыхтавана 15 праектаў энцыклапедычных слоўнікаў па важнейшых галінах навукі. Аднак гэта пачынанне беларускіх вучоных было спынена.

У першае пасляваеннае дзесяцігоддзе ў рэспубліцы не было агульнага цэнтра па распрацоўцы і ўпарадкаванню тэрміналагічнай лексікі. Работа над тэрміналогіяй узнавілася пасля стварэння пры Акадэміі навук БССР Інстытута мовазнаўства, куды увайшоў і сектар тэрміналогіі. Значную ролю ў нармалізацыі беларускай тэрміналогіі, у тым ліку палітэканамічнай, адыгралі "Руска-беларускі слоўнік" (1953) і "Беларуска-рускі слоўнік" (1962).

Як вядома, палітэканомія, паводле марксісцкай класіфікацыі грамадскіх навук, адносіцца да сацыяльных навук, якія разам з філасофскімі складаюць грамадскія навукі.¹ Такім чынам, тэрміналогія палітэканоміі з'яўляецца састаўной часткай тэрміналогіі грамадскіх навук. Таму важную ролю ў працэсе станаўлення сістэмы палітэканамічнай тэрміналогіі адыграў выхад у свет "Руска-беларускага слоўніка грамадска-палітычнай тэрміналогіі"², дзе замацаваліся выпрацаваныя сродкі для перадачы ўсяго паняццйна-тэрміналагічнага фонду палітэканамічных тэрмінаў.

У апошнія дзесяцігоддзі беларускія мовазнаўцы надаюць вялікае значэнне тэрміналагічнай рабоце. Аб гэтым сведчыць выхад у свет галіновых руска-беларускіх тэрміналагічных слоўнікаў, а таксама асобных даследаванняў, прысвечаных вывучэнню канкрэтных тэрміналагічных сістэм, дзе даследуюцца заканамернасці фарміравання беларускай тэрміналогіі і ў дыяхранічным аспекце, і на сінхронным зрэзе. У пачатку 90-х гг. выходзіць шэраг у асноўным перакладных кароткіх эканамічных слоўнікаў, у якіх фіксуюцца тэрміны для абазначэння новых рэалій эканамічнага жыцця. Сярод гэтых лексікаграфічных выданняў вылучаецца "Кароткі эканамічны слоўнік"³, у якім даецца сучаснае тлумачэнне больш за 300 эканамічных тэрмінаў і які, па сутнасці, з'яўляецца адзінай крыніцай адлюстравання сучаснага ўзроўню развіцця эканамічных навук. Тут упершыню беларуская эканамічная тэрміналогія прадстаўлена ў сістэме.

Такім чынам, беларуская палітэканамічная тэрміналогія да цяперашняга часу сфарміравалася, мае ўласны набор лексічных адзінак, словаўтваральных сродкаў, мадэлей, спосабаў намінацыі. Названая тэрміналогія разглядаецца як арганічная частка агульналітаратурнай мовы і мае асаблівасці структурнага, семантычнага і функцыянальнага парадку.

¹ БСЭ. Т. 17. М., 1974. С. 975—976.

² Русско-белорусский словарь общественно-политической терминологии. Мн., 1970.

³ Кароткі эканамічны слоўнік. Мн., 1993.